

Последнее место, в порядке указанном мною, занимает АРА. Это

«White Russia» Child.
Thick.

ю материальную помощь, все
их Организа. — Преследуя опре
у, сколько рекламировать ам
огать государству, сколько
требовала постоянной башт
сопротивления со стороны
При мхх. —

ших себе этой организации
ранк. Эту задачу, мне думает
новыми тех материалов, кото
исполнительных, собираемых

а нам помощь нуждающейся значн
а все время 195.500 месячки
о, в распределенном некоторы

в организованных нами кухн
но АР-ов открытых кухон не было. Помесячно общественная помощь
представлялась следующим образом.

Год.	Месяц	Кормилось населения из этого лагеря	Сколько столов открытых, закрытых
1922	Январь	-	-
	Февраль	-	-
	Март	200	800
	Апрель	200	500
	Май	500	1500
	Июнь	500	1500
	Июль	1500	2500
	Август	1500	2500
	Сентябрь	1500	2500
	Октябрь	3001	12511
	Ноябрь	8425	11467
	Декабрь	7425	12575
1923	Январь	7326	12574
	Февраль	7425	12577
	Март	7315	12575
	Апрель	6185	13515
	Май	6577	13423
	Июнь	9307	20653

Размер каждого из выдаваемых АР-ов паков, а также калорийнос
сым прилагается в таблице № 1.

19

GOOD BYE ПА-ТУТЭЙШАМУ: АРА ЎВЕСЬ ЧАС ВЫРЫВАЛАСЯ З-ПАД НАГЛЯДУ

Сакрэтны цыркуляр. — Падрыхтоўка да ад'езду. — Строгі ўлік тары. — Абмен камплімантамі. — Ўілабі абяцае вярнуцца. — Карысныя й карысьлівыя. — Апошнія дні. — Апошняя месяц. — Апошні ліст

А 8-й гадзіне вечара 15 чэрвеня 1923 у доме амэрыканскага пэрсаналу пачыналася разьвітальная вечарына. Удзень былі падпісаныя акты перадачы складоў, канторы, маёмасьці, якую АРА пакідала ў Беларусі. Вечарыну ла-

дзіў ня ўрад БССР, не атрымальнікі харчовай і мэдычнай дапамогі, а самі амэрыканцы.

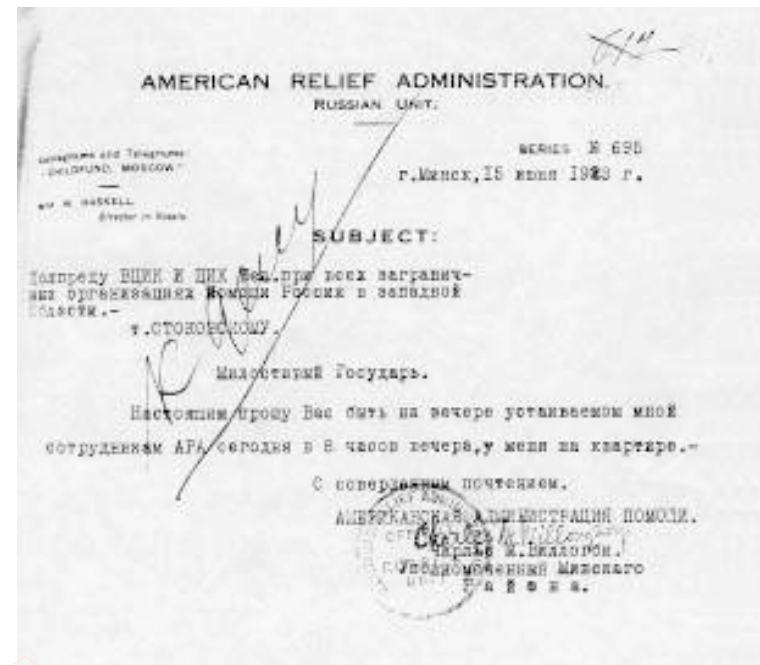
Ад'езд АРА не засьпеў уладаў зьнянацку. Яшчэ ў красавіку беларускі ўрад атрымаў сакрэтны цыркуляр з Масквы. Ліст папярэджаў, што ў ліпені замежныя арганізацыі дапамогі пачынаюць згортваць працу. Паколькі шмат якія дзіцячыя дамы цалкам залежалі ад дабрачыннасьці, рэкамэндавалася тэрмінова шукаць новыя крыніцы забесьпячэньня, ствараць дзіцячыя фонды, а найперш правесцьці ўлік рэштак замежнай маёмасьці й прадуктаў.

Чарлз Ўілабі таксама рыхтаваўся да закрыцьця канторы й плянаваў паступовае скарачэньне пэрсаналу й апэрацыяў. Але ў красавіку ў лісьце ў Маскоўскую штаб-кватэру пісаў:

Мы спадзяваліся пачаць скарачэньне пэрсаналу 15 красавіка. Аднак гэта аказалася немагчыма, бо аб'ём нашай працы цяпер толькі крыху меншы, чым быў у пик дзейнасьці, хаця пэрсаналу маем менш.

16 траўня ў Менск прыйшоў яшчэ адзін цыркуляр з Масквы:

Абсалютна сакрэтна. Цыркулярны ліст-інструкцыя. Пытаньне аб ліквідацыі дзейнасьці АРА можна лічыць беспаваротна вырашаным. 15 чэрвеня спыняецца пасылачная праца, пачалася ліквідацыя мэдычнай, на чарзе астатняй. Афіцыйна АРА заявіла пра спыненьне харчаваньня ў ліпені, але відавочна, што яна фарсіруе працэс ліквідацыі.

Адусюль нам паведамляюць пра спробы прадаць маёмасць, у прыватнасці, аўтамабілі АРА. У сувязі з будучай ліквідацыяй вам трэба будзе выканаць надзвычай сур'ёзную й адказную працу.

Апісаньне адказнай працы заняло пяць старонак і складалася з 25 пунктаў. Найчасцейшыя словы ў інструкцыі ўпаўнаважанага савецкага ўраду Ландэра — неадкладна правесці дакладны, строгі й поўны ўлік, дамагацца, каб уся дапамога перадавалася савецкім органам, а не беспасярэдне шпіталям, сталоўкам, дзіцячым дамам. Падрабязна рэгляментавалася перадача аўтамабіляў і мэблі, канцылярскага рыштунку й коней.

У інструкцыі не было ані слова пра арганізацыю разьвітання, падзяку ад мясцовых органаў улады ці дзяржаўных устаноў — атрымальнікаў дапамогі. Затое асобны разьдзел быў прысьвечаны тары:

Паколькі АРА афіцыйна перадала ўсю тару дзіцячым установам, трэба строга сачыць за тым, каб не было продажу тары. Прысьпешвайце прыём тары, якая перадаецца нашым установам. На месцах правядзіце поўны ўлік тары. Справаздачныя ведамасьці павінны быць пададзеныя ў цэнтар.

Гербэрт Гувэр яшчэ ў 1922 годзе меркаваў, што, калі наступны ўраджай будзе добры, дзей-

насьць АРА ў Расеі, Украіне, Беларусі й іншых рэгіёнах будзе спыненая⁷³.

У красавіку абвясцілі пра ад'езд арганізацыі Чырвонага Крыжа Нямецчыны й Францыі, заявіла пра згортваньне місіі Нансэна.

Амэрыканцы паставіліся да ад'езду як да магчымасьці працягнуць справу дапамогі. Кіраўнік АРА Сырыл Кўін, які замяняў Ёільяма Гаскела, адправіў усім кіраўнікам акругаў цыркуляры ліст:

Калі прыйдзе час ад'езду, вельмі пажадана пакінуць які-небудзь сталы адбітак аб працы АРА, і кожны кіраўнік акругі мусіць пільнаваць, каб не прапусьціць адпаведнай нагоды. Канструктыўны эфэкт можа прынесці выкарыстаньне нашых запасаў харчу як стымулу для паляпшэньня санітарных умоваў закрытых устаноў. Ёсьць добрыя шанцы, што многія ўстановы, якія ўпарадкаваліся ў адказ на нашыя патрабаваньні, будуць пільнавацца санітарных стандартаў і пасьля нашага ад'езду.

За ўзор пільнасьці Сырыл Кўін прыводзіў Менск, дзе распрацавалі сыстэму аэзнак шпіталёў, дзіцячых дамоў, кухняў, паводле якой вымяралася эфэктыўнасьць разьмеркаваньня

⁷³ На гэтае рашэньне таксама паўплываў продаж хлеба за мяжу, які бальшавіцкі ўрад пачаў у 1922 (гл. зноску 68). У траўні 1923 стала вядома, што ад пачатку году было прададзена за мяжу каля 400 000 тон, збожжа вывозілі з губэрняў, суседніх з галоднымі рэгіёнамі. Вывозілі збожжа й зь Беларусі ў той час, калі там працавала АРА.

дапамогі. Апісаньне беларускага досьведу было разасланае ва ўсе акругі.

Закрыцьцё акругаў і перадача маёмасьці праходзіла без надзвычайных здарэньняў і перашкодаў. Масква яшчэ з інэрцыі патрабавала праяўляць пільнасьць, не дапускаць размантаваньня й перадачы мэдычных грузаў прыватным лекарам, загадвала ўлічыць нявыкарыстаныя лекі й матэрыялы ў шпіталёх. Але ў канцы доўгага сакрэтнага ліста ўпаўнаважаны Ландэр выказвае пажаданьне правесьці ліквідацыю «безбалесна»:

Прапаную ў ліквідацыйнай працы строга трымацца інструкцыяў, не ствараць дробных інцыдэнтаў і канфліктаў з прадстаўнікамі замежных арганізацыяў, а, строга праводзячы нашу лінію, вырашаць усе пытаньні паводле магчымасьці шляхам пагадненьня на месцы.

Удзень 15 чэрвеня Чарлз Ўілабі разам з прадстаўнікамі ўладаў аформіў акт перадачы рэшты прадуктаў з амэрыканскіх складоў у фонд камітэту ліквідацыі наступстваў голаду:

Мука пшанічная – 348 мяхоў,
груца кукурузная – 75 мяхоў,
цукар – 107 мяхоў,
гарбата – 11 пудоў 35 фунтаў,
малако – 10 260 бляшанак,
какава – 176 пудоў,
мыла – дзьве скрынкі, вагой 9 пудоў 31 фунт.

У Менск тэлеграма Ландэра прыйшла за тры дні да ад'езду амэрыканцаў. Але была зарэгістравана ў апарате Стакоўскага толькі праз два дні пасля закрыцьця акругі АРА

Пра рэшткі тлушчу напісана наступным чынам:

Тлушч у бляшанках, кожная вагой 10 амэрыканскіх фунтаў, якія складаюць 11,076 расейскага фунта: 354 скрынкі па 6 бляшанак у кожнай і асобна 1 цэлая й палова адной бляшанкі, што складае 2125 з паловай бляшанак.

На наступны, апошні дзень у «Звезде» зьявілася публікацыя пад загалоўкам «Ліквідацыя АРА ў Беларусі». Спачатку ішлі словы Мар'яна Стакоўскага:

У сваёй працы АРА давала дапамогу тым, каму яна была патрэбная. Я павінен адзначыць найвялікшую заслугу кіраўніка акругі містэра Чарлаза Ёілабі, які заўсёды разглядаў пытанні й праблемы з практычнага боку, надаваў належную ўвагу ўказаньням савецкага ўраду і ўзгадняў працу. Дзякуючы ягоным намаганьням харчовыя пайкі павялічыліся з 6 тысяч штомесяц да 20 тысяч, а цягам апошніх двух месяцаў да 30 тысяч. Гэта аказала вялікую падтрымку нашым дзіцячым дамам і шпіталям. Мы перакананыя, што містэр Ёілабі, сапраўдны сябар Савецкай Расеі, працягне сваю працу шляхам дапамогі савецкай уладзе, пачатай тут, і там, у Амэрыцы. Будзем спадзявацца, што, калі містэр Ёілабі прыедзе ў Амэрыку, ён стане актыўным чальцом «Сяброў Савецкай Расеі». Я хацеў бы яшчэ раз выказаць удзячнасьць ад імя ўраду містэру Ёілабі перад ягоным ад'ездам у Амэрыку.

Побач было зьмешчана інтэрвію Чарлаза Ёілабі:

Пасьля 18 месяцаў працы ў Беларусі АРА ад'яжджае 15 чэрвеня. Напачатку хачу прывесьці некаторыя лічбы, якія ілюструюць працу нашай акругі.

Ад студзеня 1922 году мы атрымалі 490 вагонаў розных грузаў – прадукты, мэдыкамэнты, абсталяваньне. Да 15 чэрвеня насельніцтва атрымала больш за 75 тысяч харчовых пасылак. Розным катэгорыям насельніцтва Беларусі было выдадзена больш за 200 тысяч харчовых рацыёнаў. Больш за 2 тысячы атрымалі пасылкі з адзеньнем з Амэрыкі, зь якіх больш за 700 былі бясплатна раздадзеныя тым, хто меў нястачу. Дзіцячыя дамы атрымалі наступную колькасьць матэрыялаў для адзеньня да закрыцьця акругі: ваўнянай тканіны 3 тысячы ярдаў, флянэлі 12 тысяч ярдаў, мусьліну 24 тысячы ярдаў, нітак 5 тысяч шпуляў і шмат іншых рэчаў⁷⁴.

Хаця мне надзвычай шкада спыняць тут працу й ад'яжджаць зь Беларусі, аднак я рады, што гэтая вельмі важная рэспубліка зноў здольная сама парупіцца пра свае патрэбы, што больш няма неабходнасьці атрымліваць дапамогу зь іншых крыніцаў.

Я правёў у Расеі 18 месяцаў, бываў ці працаваў практычна ва ўсіх частках РСФСР. У Менску мне спадабалася больш, чым у любым зь іншых мес-

⁷⁴ Гэтыя папярэднія лічбы пазьней былі ўдакладненыя статыстыкамі АРА (гл. с. 461).

цаў, куды мяне пасылалі. У нас была цудоўная супраца ня толькі з урадавымі афіцыйнымі асобамі, але й са сваімі працаўнікамі, і з грамадзтвам у цэлым.

Праца ў Менску выклікала поўнае задавальненне не маскоўскага офісу. Гэта было б немагчыма без сардэчнай і пастаяннай супрацы з урадам і з паўнамоцным прадстаўніком таварышам Стакоўскім.

А 4-й гадзіне дня ў пятніцу нашыя офісы й склады будуць перададзеныя ўраду, і праца АРА ў Менску скончыцца.

Я хацеў бы скарыстаць нагоду й падзякаваць урадавым афіцыйным асобам, зь якімі я меў справы, а таксама кіраўнікам і службоўцам установаў, у якіх АРА разьмяркоўвала прадукты, за іхнюю шчырую й сумленную супрацу. Я спадзяюся вярнуцца ў Беларусь капі-небудзь у блізкай будучыні.

Пасьля разьвітальнага абмену камплімантамі ў друку й падзякамі на банкцеце Мар'ян Стакоўскі сеў пісаць канчатковую справаздачу ў Маскву ўпаўнаважанаму Ландэру. Спаслаўшыся на папярэднія статыстычныя звесткі аб дзейнасьці замежных арганізацыяў дапамогі, якія рэгулярна пасылаліся зь Менску, Гомелю й Віцебску, аўтар папярэдзіў:

Гэтая нататка хутчэй бэлетрыстычнага характару й ахопіць той бок дзейнасьці, які немагчыма выказаць лічбамі.

І патлумачыў свой канчатковы погляд на замежныя арганізацыі дапамогі ў Беларусі:

Трэба іх падзяліць на менш карысьлівых і тыя, што шукалі сабе карысьці.

Першае месца заняла місія Нансэна, хаця й аказала найменшую дапамогу. Нансэнаўцы разьмеркавалі сярод адрасатаў 4 тысячы 222 харчовыя пасылкі, кожная коштам 2,5 даляра. Дзіцячым установам было перададзена 63 пуды какавы. Ніякіх выдаткаў у сувязі зь місіяй Нансэна ўлады ня неслі.

На другое месца Стакоўскі паставіў Таварыства сяброў — Квакеры, што, як і місія Нансэна, ужо спыніла сваю дзейнасьць. Усю дапамогу квакеры перадавалі ў дзяржаўныя органы, кармілі каля 13 тысяч дзяцей, а таксама перадавалі старую вопратку й бялізну. Як адзначаў упаўнаважаны:

Грамадзянін Томас (Клівэр), які працаваў ад іх у нас, наагул працу сваю праводзіў, вылучна кіруючыся атрыманымі ад мяне ўказаньнямі.

Трэцяе месца заняла габрэйская арганізацыя Джойнт, якая пакуль не ад'яжджала. Стакоўскі пісаў:

Толькі апошнім часам мне ўдалося канчаткова, здаецца, прымусіць яе адмовіцца ад бескантрольнага й бясплянавага разьмеркаваньня дапа-

могі, і цяпер яе праца праводзіцца цалкам узгоднена празь мяне з нашымі дзяржорганамі.

АРА ў справаздачы Стакоўскага было адведзена больш за ўсё месца. І гэтае месца было ў канцы:

Апошняяе месца, паводле вызначанага мной парадку, займае АРА. Гэтая арганізацыя, якая аказала нам параўнальна вялікую матэрыяльную дапамогу, ўвесь час вырывалася з-пад нагляду ўрадавых органаў. Маючы пэўную мэту, ня гэтулькі дапамагаць дзяржаве, колькі рэкламаваць амэрыканскую дабрачыннасць, ня гэтулькі дапамагаць дзяржаве, колькі падтрымліваць мяшчанскія пласты насельніцтва, яна патрабавала безупынай пільнасці, а часам і пэўнай цьвёрдасці й супраціву з боку тых, каму было даручана быць пры іх упаўнаважаным.

На заканчэнне Стакоўскі ляканічна канстатаваў:

Канечне, у Беларусі АРА аказала нам дапамогу выдачай значнае колькасці мэдыкамэнтаў, 195 500 месячных рацыёнаў, што складае 66 105 пудоў брутa, і разьмеркаваньнем пэўнай колькасці мануфактуры.

Так была ацэнена найвялікшая ў XX стагодзьдзі замежная дапамога Беларусі.

Увечары 16 чэрвеня амэрыканцы пакідалі Беларусь. 23 чэрвеня ў адміністрацыйным

адзеле АРА ў Маскве быў падпісаны «Агульны мэмарандум №73»:

Менская акруга закрытая 17 чэрвеня 1923. Увесь пэрсанал прыбыў у Маскву.

Аднак справы Менскай акругі закрыліся не для ўсіх. Напярэдадні канчатковага ад'езду зь Беларусі Чарлз Ўілабі напісаў асабісты ліст Мар'яну Стакоўскаму. Упаўнаважаны ня згадвае гэтага допісу ў выніковай справаздачы. Але без увагі ён не застаецца.

Адказ на свой зварот Ўілабі прачытае ўжо ў Амэрыцы. Гэта будзе паведамленьне ў газэце «New York Times». Але яно зьявіцца амаль праз год.